Людина на крижині

1

Льодохід розпочався раптово й застав чоловіка якраз на середині ріки. Він почув тріск, шум, подібний до пострілів, і озирнувся. Крижина наповзала на крижину, з-під зміїстих тріщин ринула темно-зелена вода. Тільки під берегом залишався ще неторканий лід, твердий і певний, як сама земля, але до берега було далеко. Чоловік побачив, що він опинився на невеличкому плавучому острівці, якого все далі й далі на захід відносила потужна, вивільнена від довгого зимового сну течія. Поряд пливли більші й менші крижини, наздоганяли одна одну й переганяли, зіштовхувалися, кришилися, переверталися. Там, на непорушному березі, який плавно відпливав на схід, стояли люди. Вони бачили чоловіка на крижині, щось кричали йому, жестикулюючи. Але могутній березневий вітер відносив їхні слова і жести в безвість, чоловік бачив тільки безладну метушню, окремі звуки, тривожні й застережні, ледь торкалися його слуху, і якби не ситуація, в якій він отак несподівано опинився, то з цих людей можна було б навіть поглузувати, скрутивши, наприклад, дулю. Чоловік знав, що тепер він недосяжний, і жоден із тих, хто метушився на березі, не зможе йому ні допомогти, ані зашкодити. Той чоловік усе своє дотеперішнє життя був великим прихильником мистецтва рівноваги. Отож і тепер він ширше розставив ноги, дістав із кишені люльку й тютюн і закурив, міркуючи, що його робити далі й чи робити взагалі. Знову почувся крик, але тепер він долинав згори, ледь чутний за гуркотом льодоходу.

Чоловік підвів голову й побачив, що то дикі гуси летять. Ріка текла зі сходу на захід, гуси летіли з півдня на північ, а в перетині цих двох рухів стояв і курив чоловік, зберігаючи рівновагу.

2

На цій крижині неможливо збудувати ні житла для себе, ані храму для Бога. Вона хистка, вона пливе і щохвилини зменшується, тануючи. І той чоловік, який стоїть на ній, також крижина, він також зменшується з кожною хвилиною, деформується, старіє, віддаляється. Ріку можна перепливти човном, у naos-святині. Але як можна зберегти себе від розчинення, коли ти — крижина, тобто породження ріки і її невіддільна частка? На якому березі заховається крижина — і не розтане, коли повсюди вода, і чоловік — також вода, мій любий Фалесе, вода, що тужить за своєю випадковою, довільною формою, детермінованою льодоходом? Куди йому подітися, коли він — крига, а не діамант, сіль, а не алмаз? Тим більше, що чоловік навіть не бачить того, що він хоче зберегти, навіть не відчуває сповна і не усвідомлює. Чи може крижина усвідомити себе рікою — від джерела до гирла — а не водою? Не може. Чи може вона усвідомити себе водою? Цього чоловік не знає. Чи крига й вода — це одне і те ж саме? — питає чоловік, так, ніби він уже знає, чим є тотожність.

Ось ця крижина страждає, хворіє, старіє — пориста, важка, крихка, дедалі аморфніша; ось вона молиться або займається йогою, благаючи Його затримати цю форму; ось вона помирає — тобто зливається з рікою і розчиняється, вода — у воді. Ось її вже нема, швидко тече повноводний Сейм, сяйливі рибки часом вискакують на поверхню. "Крижини нема, але вона була", — оце і все, що можна сказати. Можна додати: "Крижини більше ніколи не буде, в ось такій формі й консистенції. Вода здіймається в небеса. Вода повертається з небес". І вийнявши люльку з беззубого рота, чоловік на крижині голосно розказує вірша:

По ріці до джерел — проти часу —

образи хмар супротивно пливуть —

їм про час швидкоплинний не йдеться.

Небо постане з води, щоби з неба вода пролилася

і минуле вернуло в майбуть[7].

3

Протягом усього життя чоловік прагнув викристалізуватися, набути кшталту, стати особистістю, мати власний світогляд тощо. І вічно зберігати цю форму. Спочатку набути кшталту — потім затримати його. Він ніколи не думав про те, що це марення кожної води. Хмари відображаються в ній, дерева, береги, перелітні дикі гуси. Мімесис. Подвоєння. Містика дзеркал: закуті в рамку шматки загуслої води, в якій відображається неголене чоловікове лице. Але це не відображення, чоловіче; це і є ти, вода, відображена у воді. Верба над річкою — і кожна вода, яка дотікає до того містичного місця, де відображається верба, вважає себе вербою. Дві-три секунди. Пливе далі, вважає себе по черзі вежею, птахом, зоряним небом над головою, ось цією людиною, моральним законом у ній.

Бог, схилений над людиною. Вдивляється в неї, впізнає власні риси в оцьому: у квадратикові чи овалові текучої води. І кожна вода, сиріч людина, вважає себе образом та подобою Бога. Кожна мить течії. Часом налітає вітер — і тоді водою йдуть брижі, відображене обличчя вкривається зморшками, здаючись потворним і старим; але Той, кому належить це лице, вічно юний. І тільки він має власний образ. І тільки Він може сказати про Себе: "Я".

Єдине, що можна сказати про воду — це те, що вона є. Але вода не може сказати про себе: "Я". Вона не усвідомлює себе рікою, тією, що тече зі сходу на захід і впадає в інші ріки, а ті, своєю чергою, до моря. Вона не усвідомлює того, що тече. Вона не усвідомлює. Вона не є притомною водою. Вона тільки один раз пропливає під вербою.

Einmal ist keinmal.[8]

4

"Отож, — питає себе чоловік, — що ти хотів кристалізувати? Так, ніби це залежало од твоєї волі — і ніби та воля є твоєю власною, а не волею течії. Оце напівзруйноване тіло? Оцю пригноблену й загальмовану душу? Оцей життєпис, переглядаючи якого, відчуваєш невимовну огиду? Оцю пам'ять, захаращену найрізноманітнішим мотлохом образів, які тільки один раз промайнули в тобі? Тріски та цеглу неіснуючих уже будівель, кістки давно померлих найдорожчих, шерсть здохлих котів та псів — таких відданих! Einmal.

Так, тоді ця вода була дуже чистою — як і кожна вода, яка щойно повернулася з юних небес, — і тому вона так спрагло всотувала в себе ці коштовні, найперші тутешні образи; але згодом, зовсім скоро ці образи почали нашаровуватися один на одного, переламуватися, спотворюватися, застигати. Їх стало все важче нести, водо; ти почала гуснути, ти стала в'язкою і важкою для самої себе — і для течії. Ти стала крижаніти. Весна й літо проминули. Ти думаєш; назавжди. Яка ти безпам'ятна, водо. Ти забуваєш подорожі в небеса, буття райдугою і все, що бачиш там. Дуже рідко, але все ж сниться тобі щось звідтам, — і тоді ти прокидаєшся з непідробним відчуттям чистоти й модерності. Але це спогади, водо, отже — ілюзії; насправді ж ти вже стара, поточена шпарами, крихка крижина. Силкуєшся якось стулити себе докупи. Не течеш, боїшся текти. І все одно розсипаєшся. Мабуть, ти ніколи нічого не навчишся, з отакою легко зникомою, наче вранішній туман, пам'яттю. І все ж мені трохи шкода за тобою. Адже ти — це я. Кажу "я", мавпуючи Того, Хто на хвильку в "мене" заглянув. А течія відносить усе далі, од цього "місця", од цього "часу", який є виявом течії, і ти забуваєш себе, водо, і ти танеш, крижино. Ще кілька сотень тисяч образів. Може, навіть мільйонів — якщо враховувати сни. "Стрімко проносяться береги", — думаєш, проносячись повз них. "Верби відпливають туди, де я вже був", — думаєш, пропливаючи повз нерухомі верби. І кажеш "я", після того, як Бог зазирнув у воду.

5

Слід підкреслити оцю принципову танучість людини, іншими словами — її часовість. Людина невіддільна од течії часу ззовні, так само, як і від розтавання часу в собі. Але поміж цими двома часами, зовнішнім і внутрішнім, існує суттєва відмінність. Зовнішній час має всі ознаки циклічності, в чому легко переконатися, спостерігаючи за кружелянням пір року, ночі і дня; людина так звикає до цього коловороту, що майже або й цілковито не зауважує його як суще. Натомість час внутрішній — лінійний час; він має початок і кінець, його невблаганної течії не перехитрувати імітаціями руху навспак, тобто спогадами або фотографіями, записаними на відео сімейними урочистостями або концертами тощо, так само, як і карколомними стрибками уяви або яснобачення наперед. Протягом усієї своєї напівпритомної історії людина помилково утотожнює внутрішній час із зовнішнім і, консервуючи та реставруючи, гадає, що таким чином вона убезпечує себе від того, що є, може, найістотнішою характеристикою її єства: від зникання.

Тим часом від людини на крижині вимагається зовсім іншого. Треба за будь-яку ціну зберегти рівновагу. Якщо чоловік тепер шубовсне до крижаної ріки, вороття йому звідти вже не буде. І хоча вороття не буде в кожному разі, але найголовнішою умовою, дотримання якої вимагають закони коловороту, є вчасне розтавання й замерзання. Ще жодна крижина не здіймалася в небо цілою.

"Можна звільнитися", — запевняла одна тридцятип'ятилітня крижина.

"Я приніс вам волю", — стверджувала ще одна, тридцятитрилітня.

Чоловік на крижині згадує про них, про сказане ними, часом вірить, часом ні, пам'ятаючи, що й вони розтанули: один у небесній блакиті над Витанією, другий — у цілковитій нірвані.

І пливе собі далі, щосили зберігаючи рівновагу або, іншими словами, час.